

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

EL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA

PRIMERA ETAPA (1946-1970)

Dos de febrer de 1946. Inauguració del Museu Arxiu. Aquesta és la data que queda per a la posteritat. Però res d'això hagués estat possible sense els antecedents que preparen el camí. Durant els primers anys trenta el senyor Josep Cateura i el reverend Doctor Fèlix Castellà tenen la iniciativa de crear un museu parroquial. Disposen llavors de bastant material que emmagatzemen a les voltes de la capella de Sant Elm i del Sagrament vell. Malgrat tot, aquest intent de museu no prospera i queda estroncat per l'esclat de la guerra.

El Doctor Castellà és un mataroní de soca-rel, amic de tothom, personatge estimat. Sap de tot, sobretot del Mataró de principis de segle, i especialment del món del mar, les barques, la pesca i la seva gent. La seva passió per la història i la seva condició de clergue el porten a acaronar la idea de fundar el museu parroquial.

La guerra civil causa estralls de tot ordre. El vandalisme, amb la seva obsessió destructiva, fa desaparèixer nombroses obres d'art, edificis, imatges i tot allò que té un signe religiós. És un moment idoni per a l'expurgació i el robatori, la inconsciència i la revenja. Perilla la vida de molta gent. Tot i això, gent valenta i responsable intenta salvar el que pot. Lluís Ferrer i Marià Ribas, col·laborant amb Rafael Estrany i protegits per Julià Gual, eviten amb traça i enginy una pila de destrosses en esglésies i ermites. Se'ls nomena popularment "La creu Roja de l'art". En temps de guerra, la tasca de salvaguarda del patrimoni de la parròquia per part de particulars no es pot oblidar.

Acabada la guerra, Ferrer i Ribas són les dues persones que simbolitzen l'afany de recuperació del patrimoni cultural. Aquest tàndem funcionava des de 1931, en què fan coneixença a l'Agrupació Científico-Excursionista del Circol Catòlic d'Obrers. De Ferrer parteix la idea d'un curset d'arqueologia del Maresme, que imparteix Marià Ribas. Jesús Illa, Josep Montells, Esteve Albert i d'altres, entre caminades i troballes enceten amistat i coincidència d'il·lusions amb ells dos. Les iniciatives de la colla es tradueixen en una pila de realitzacions, com la que els porta a les prospeccions i excavacions del poblat

de Burriac. Coneixen casa a casa, pedra a pedra els veïnats d'Alfar-Corredor i el de Mata, que consideren la quinta essència del Maresme. Entre els anys 1931 i 1939 aquest grup entusiasta fa una tasca meritíssima d'ordre pedagògic, de promoció cultural, de recerca arqueològica i de salvaguarda del patrimoni artístic del Maresme.

A partir de 1939 s'afegeixen a la colla joves col·laboradors més o menys constants i esporàdics, com Joaquim Llovet, Jaume Lladó, Santiago Martínez, Josep Maria Guañabens o els germans Arenas, entre d'altres. Lluís Ferrer té la vocació de restablir la funció cultural de tots els edificis religiosos malmenats. És el motor, la convicció, la tenacitat, l'eficàcia. Marià Ribas és el treball pertinaç i ben fet, la saviesa, el mestre. La complementació està servida. La particularitat d'aquest equip de treball és que pràcticament tots es troben a cavall de la Secció d'Història i d'Arqueologia del Museu (creada l'any 1947) i de l'Obra de Sant Francesc (creada l'any 1943). Marià Ribas presideix la secció del museu; Lluís Ferrer és el cap visible de l'Obra de Sant Francesc.

L'Obra de Sant Francesc és l'instrument que Ferrer crea per canalitzar tots els impulsos restauradors de tradicions populars i d'edificis de caire religiós. Aquesta associació, d'inspiració franciscana reuneix, en època de dictadura i privacions, tota la gent sensible per la recuperació religiosa i cultural. El lema de l'Obra és "Francesc reféu els edificis sagrats en defensa del cor dels homes". Entre les obres més rellevants, destaquem la restauració de l'església i el convent de les caputxines, de les ermites de Mata, del santuari del Corredor o la recuperació de les capelletes votives de carrer.

Representa que és l'Obra la que promociona restauracions, edita goigs, organitza festes i aplecs, edita monografies, programa conferències i promou estudis. Però no ens hem d'enganyar. Utilitzant paraules dels propis col·laboradors de Ferrer, l'Obra és cent per cent Ferrer. O dit d'una altra manera: l'Obra de Sant Francesc és un nom; la institució és ell.

Una altra de les claus amb què es basa la llarga llista de realitzacions és l'habilitat que té de trobar col·laboradors pertot arreu, estudiosos de la història, artistes, gent que acaba implicant-se en projectes concrets, gent que fa donatius econòmics o gent que forma comissions de propietaris dels llocs on es restaura una ermita o una capelleta de carrer. La mesura és sàvia, perquè a més d'integrar-los a l'empresa, els vincula i solidaritza amb els treballs de conservació i manteniment posterior. I, com aquell que no fa la cosa, sense adonar-se, passen de comissió provisional a Junta permanent.

Servicial, lluitador ferm i audaç, persuasiu i pacient, Lluís Ferrer és un home d'una profunda sensibilitat i una convençuda catalanitat. Des de l'inici d'Unió Democràtica de Catalunya, l'any 1931, ell forma part del primer nucli mataroní d'aquest partit que defensa els valors democràtics dintre d'una ètica cristiana i del nacionalisme català. Coneix membres destacats del partit. Fa especial amistat amb Miquel Coll i Alentorn.

Treballa de funcionari municipal a l'oficina d'abastaments i després com a corredor de cotó. Administra algunes cases i propietats de l'arquitecte Puig i Cadafalch, amb el qual manté relacions molt cordials. Tot i els seus problemes cardíacs, no deixa mai de sorprendre pel seu dinamisme i la seva capacitat de treball. Deixa escrits una multitud d'articles, alguns llibres i els dos volums de la monografia "Santa Maria de Mataró", compendi de l'estat de coneixements que aleshores es tenen sobre la parròquia.

Ferrer, nascut l'any 1909, passa la vida de postguerra fins que mor, l'any 1970, fent captiri per a les obres de restauració a l'estil dels antics ermitans. Sovint deixa de pagar una factura pròpia per saldar-ne una altra d'alguna imatge restaurada que s'ha compromès a pagar algun benefactor que a darrera hora li falla. Ferrer és l'ànima de l'Obra de Sant Francesc. Imaginem que el Museu Arxiu era, dins de l'Obra, la seva parcel·la més preuada.

Aquest arxiver infatigable mai ha estat un prohóm de la poderosa Junta d'Obra que s'ha de fer càrrec de la reconstrucció del temple. El deixen fer com a erudit local i com a continuador de l'obra del Doctor Castellà. Els tres rectors que coneix i li toca de tractar (Masó, Vancell i Pou) li tenen tota la confiança. Portes endins, entre 1940 i 1946, Ferrer es dedica a recuperar i a agrupar en un sol arxiu tots els fons documentals de la parròquia.

En recupera quan recull dels magatzems municipals, situats a l'antic convent de les benetes, documents que durant la guerra sortosament havien anat a parar-hi. En recupera quan refà l'Arxiu del Rector, dit de la torreta perquè havia estat instal·lat en una torre de la rectoria. En recupera quan demana a particulars, que havien estat responsables de confraries i administracions, el retorn a l'església dels conjunts documentals. En recupera quan afegeix al conjunt els llibres procedents de la parròquia sufragània de Mata...

Els agrupa quan recull en dues sales dels baixos de la rectoria vella teles, peces dels retaules destruïts i documents. Després trasllada bona part d'aquest incipient museu arxiu a la sala de Juntes o de l'administració del Roser, i finalment, l'any 1946, com ja hem comentat, concentra tot el material a la sala de l'antiga comunitat de preveres.

Ferrer condiona i classifica lligalls i pergamins, crea dues seccions obertes amb caire de col·lecció. Manté correspondència amb la "Asociación Nacional de Archiveros, bibliotecarios y arqueólogos" i amb diversos col·legues de renom. Coneix l'Arxiu Municipal, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el Diocesà i el de la Catedral de Barcelona, hi investiga, sempre cercant referències de Santa Maria o de les ermites.

Tant al Diari "Mataró" com a la revista "Museu" publica articles que escampen la realitat del Museu Arxiu. Organitza exposicions com la d'"Art religiós", realitzada l'any 1948, i col·labora amb d'altres, com la de "Records de Roma" o

la de "L'Any Marià universal". Impulsa la primera restauració de les teles de Viladomat de la Capella dels Dolors. L'any 1952 fa néixer una filial de l'entitat creant el "Cercle d'Estudis històrics Pare Rius", amb una conferència inaugural a l'escola Pia. Amb el cercle pretén impulsar l'estudi monogràfic i històric, però la idea no té més continuïtat, com tampoc no la té la iniciativa de crear una Secció d'Estudis.

Una qüestió que només li comporta disgustos és la lluita per retornar a Santa Maria la vella imatge gòtica de l'Assumpció de Maria, que des de fa mig segle està dipositada al Museu Municipal. Les topades i les gestions resulten inútils, fins que un bon dia Ferrer descobreix a l'arxiu el document original en què consta la propietat de l'Església i el dipòsit a favor del Museu. El 27 de desembre de 1952 la imatge es reintegra al temple.

Ferrer no estalvia esforços i en època de sequera cultural i cohibició general, inicia camins, promou idees i manté la flama. Potser no arriba a consolidar massa coses, perquè precisament els temps no estaven per a això, però ho deixa de tal manera, que la letargia dels darrers anys seixanta i dels posteriors a la seva mort no enfonsen l'empresa. Ben al contrari: l'impuls de la represa de les activitats per part d'un nou equip de persones ve marcat per la seva deixa i el seu mestratge.

SEGONA ETAPA (DES DE 1974)

L'any 1970, en el funeral de Ferrer, Mossèn Pou es compromet davant de la feligresia a publicar el manuscrit del segon volum sobre Santa Maria de Mataró que l'home ha deixat com a obra pòstuma. Un encert, perquè fa possible la plasmació en paper dels coneixements que Ferrer ha acumulat, al llarg de la seva vida, sobre la parròquia i el seu terme.

L'obra es publica l'abril de l'any següent. Tot i això, s'enceta un període de tres anys d'incertesa i preocupació. La sala del museu resta tancada; les activitats i visites s'aturen; la correspondència que es rep a la rectoria a nom del Museu Arxiu no se sap on destinar-la i s'acumula com la pols a les vitrines. Presumiblement el rector espera que algun clergue assignat a la parròquia es faci càrrec de l'empresa.

Però, en iniciar-se l'activitat del Consell Pastoral, després de les vacances d'estiu de 1974, el rector transmet als seus membres la inquietud, i planteja la descurança del Museu Arxiu com a afer prioritari per resoldre. Gairebé accidentalment es dirigeix a Manuel Salicrú, jove membre del Consell, i li pregunta si vol fer-se'n responsable. Aquest, prudent i conscient de la seva afició per la història, no diu que no. Rafael Soler, home vinculat a la Confraria dels Dolors i també membre del Consell, s'ofereix a acompanyar Salicrú a la Sala de l'Arxiu. Ell havia col·laborat amb Ferrer en la restauració dels Dolors i

ara també està amoïnada per l'incipient abandonament del Museu parroquial.

L'últim dissabte d'octubre s'ho miren i es posen d'acord per tornar-hi set dies després. Queden atrapats matins i tardes dels dissabtes. Ficats enmig de volums i armaris, gairebé sense adonar-se'n, s'embranquen en l'aventura que ens ocupa: la consolidació del Museu Arxiu de Santa Maria.

Salicrú hi posa l'empenta, la passió per la història, el treball sota el prisma d'una visió ambiciosa, oberta i de futur. De la mà del seu pare, home molt ficat en les activitats de la parròquia, havia trepitjat des de petit les lloses d'aquell temple. Soler hi posa l'experiència, el coneixement de l'ens parroquial, l'estimació pels vestigis culturals i artístics i la preocupació per l'ordre i la restauració. Aquest tàndem revifa les brases del projecte.

El primer que fan és deixar-se guiar pel sentit comú: endrecen una part dels materials que troben escampats i barrejats, separen unitats de biblioteca de documents d'arxiu, i dins d'aquests, separen volums enquadernats de lligalls solts. Folrat amb tapes de pergamí, troben el "Promptuari substancial de tot lo que contenen los 37 plec i llibres de l'arxiu del rector", compendi de documents que són una mena de diari de navegació de rectors i vicaris des del segle XV al XIX, recopilat l'any 1813.

Amb el *promptuari* a les mans i els plec numerats i repartits per la sala, i amb la il·lusió de qui resol positivament un trencaclosques, Salicrú i Soler descabdellen per recompondre els 37 lligalls, que formen l'essència de l'arxiu parroquial. Un cop refet l'antic arxiu del rector, ja no tenen aturador. Revitalitzen l'arxiu, ordenen la biblioteca i intervenen sobre els fons pertanyents a les antigues confraries.

L'any 1976 es restaura la sala de l'arxiu. Això permet pujar-hi el conjunt dels llibres sacramentals conservat fins aleshores al despatx rectoral. Reben també el fons musical de l'Acadèmia Musical Mariana i els papers de la confraria de la Minerva.

Paral·lelament projecten una nova dimensió museística per al conjunt de l'església. Fan un nou planejament que es concreta molt aviat en la formació de les seccions monogràfiques de:

Les Santes, que resumeix la tradició religiosa i popular de les patrones de Mataró. S'inaugura el juliol de 1976 i s'amplia dos anys més tard.

El Roser, que incorpora una visió del barroc mataroní a l'entorn del magnífic retaule, obra d'Antoni Riera. S'inaugura l'any 1978.

El Conjunt barroc dels Dolors, obra pictòrica d'Antoni Viladomat, l'obra artística més important que conserva la ciutat de Mataró. S'inaugura l'any 1979.

És del tot significatiu que tan sols al cap d'un any d'haver començat la tasca, el nou equip del Museu Arxiu, volent deixar clar de què i de qui són hereus, empesos pel desig d'entroncar amb els orígens de la institució, ofereix a la població una exposició-homenatge dedicada a Lluís Ferrer i Clariana i, poc temps després, col·labora en les jornades de les arts catalanes obrint una exposició d'art sacre a la capella del Dolors.

Soler, Salicrú i la colla de feiners que es va afegint al projecte no creen cap museu arxiu, només li treuen dues paraules al que hi havia. Cau el mot "arxiprestal", perquè ja no representa l'àmbit real de Santa Maria. Cau el mot "històric", perquè ja és implícit en les paraules que encapçalen el nom de la institució.

Plegats viuen una fase vibrant redescobrint Santa Maria. Amb la conformitat de Mn. Pou, que desitja tenir en ordre l'orfebreria i els ornaments antics, els membres del novell equip, amb total llibertat de moviments, exploren espais, regiren armaris eternament tancats, amiden les sales del conjunt dels Dolors i es fiquen pertot arreu amb la caixa d'eines a les mans.

És cert que, primordialment, dediquen la primera època a les seccions de museu. Miquel Banchs aporta els treballs de fusteria, mentre que els germans Llinàs s'encarreguen de la lampisteria. Es renoven les instal·lacions, es porten amunt i avall vitrines i armaris, es col·loquen prestatgeries i quadres, i es fotografien totes les peces. En cinc anys, i per etapes, queden inaugurades les seccions del museu.

Les hores de tarda de dissabte passen plaents marcades pel so de les campanes. A la nau central de la basílica es reprèn el culte, se sent llunyà l'orgue i les estances fosquegen. És temps per dedicar a l'arxiu, temps per desxifrar el que hi ha darrere de la tinta ferrosa del paper. A l'abril de 1978 l'equip ja es veu amb cor de publicar una revista quadrimestral, *Fulls*, creada per donar a conèixer els fons del Museu Arxiu i a la vegada per promoure estudis d'història i de cultura.

Quatre mesos abans de les primeres eleccions municipals de la nova democràcia, concretament el 3 de febrer de 1979, s'inaugura oficialment el renovat Museu Arxiu. El conjunt dels Dolors ha estat restaurat amb l'ajuda de la Caixa Laietana i l'Ajuntament. Les altres dues seccions estan a punt des de fa mesos. S'estableix una calendari de visites guiades i un horari de dissabtes per a la consulta de l'arxiu. S'edita la monografia sobre el retaule de l'Altar Major i l'ampliació del temple, obra de Marià Ribas i la seva filla Maria Dolça. Surten a la llum els números 3, 4 i 5 dels *Fulls*. Com es pot veure, 1979 és un any clau. Al setembre, el Museu Arxiu de Santa Maria rep el "Premi Pic" a la millor tasca de caràcter cultural de la ciutat.

Sorprèn que un equip reduït d'amics, moguts pel voluntarisme i la intuïció,

treballi amb tanta efervescència i amb poc temps basteixi un museu amb tres seccions i un arxiu amb publicació periòdica. A més, no estalvia esforços per editar, organitzar exposicions i obrir portes. S'haurà d'explicar a les futures generacions que, amb l'adveniment de la democràcia, la febre associativa va pujar, el treball lliure i no remunerat era a l'ordre del dia, i les ganes d'apuntar-se a tot i fer coses per canviar-les corrien a la sang de la majoria de catalans, ansiosos de recuperar el país.

A finals de 1979 l'equip està format per una bona colla. Han pujat al tramvia, també, quan iniciava el trajecte, en Carles Marfà, la Carme Espriu, en Miquel Sala, en Joan Castellà, l'Amadeu Pons, en Joaquim Aguilar, en Lluís Adan i l'Aureli Rugama. De forma progressiva s'incorporen en Pere Maria Ibern, l'Imma Caballé, en Josep Xaubet, en Joaquim Graupera, en Josep Lloansí, la Roser Salicrú, en Nicolau Guanyabens, l'Enric Subinyà, l'Assumpta Zapata, la Sara Sobrado, en Jordi Malé, en Ramon Reixach, l'Enric Correa, en Josep Rovira, la Marta Teixidó, l'Andrés del Castillo i en Xavier Alarcón.

L'any 1981 s'adquireix la casa de cos número 3 del carrer Beata Maria, actual estatge de l'arxiu. Les noves instal·lacions, inaugurades parcialment el juny de 1985, permeten una ubicació externa a la parròquia però en connexió interna, consoliden les activitats i determinen una presència més activa en la societat mataronina. Paral·lelament l'equip ha promogut la restauració del campanar i del retaule del Roser, i les obres de la teulada dels Dolors, per citar algunes de les actuacions més importants.

A la sala polivalent de la nova seu, es programen tres exposicions anuals de producció pròpia i se celebren, des de 1984, les Sessions d'Estudis Mataronins, trobada i tribuna lliure d'historiadors, investigadors i estudiosos de Mataró i del Maresme. A la segona, tercera i quarta plantes es van rebent, tractant i conservant els documents. S'han microfilmats sèries d'alt interès històric; s'ha continuat classificant i inventariant la documentació; ha augmentat la secció de pergamins, plànols i gravats de manera considerable; creix sense aturador el nombre de volums de la biblioteca, que actualment disposa d'un dels fons d'obres teatrals més importants de Catalunya, a més de seccions remarcables de religió i d'història... Es fan els possibles per no caure en l'aclaparament d'aquell que es veu desbordat.

La relació amb els historiadors mataronins sempre ha estat cordial i de suport mutu. Només cal mirar les signatures dels articles de "Fulls". D'altra banda, mai s'ha defugit la col·laboració institucional, la millor mostra de la qual és el Projecte Viladomat, materialitzat de cara a la ciutat el 27 d'octubre de 1990, de bracet amb el Museu Comarcal del Maresme.

Si bé a l'inici les persones de l'equip es deixen guiar per la mà de la intuïció, més endavant, assistint a cursos i amb el pòsit que dona l'experiència, es llimen petites dificultats en l'aplicació dels criteris arxivístics i museístics

bàsics. Les trobades periòdiques amb treballadors de museus com les de Montserrat i Montblanc, permeten contactar amb els entesos del sector. Així mateix amb el món dels arxius: dos membres del Museu Arxiu són socis fundadors de l'Associació d'Arxivers de Catalunya. Aquests contactes encomanen criteris de professionalitat a un equip que cada cop es va sentint més segur de les seves intervencions i més acompanyat d'amics i col·legues que valoren la seva tasca.

La implicació del Museu Arxiu en els afers de patrimoni cultural de la ciutat és també evident. Les editorials de la revista "Fulls" deixen constància de les preocupacions, els posicionaments, els projectes de col·laboració i les accions que l'entitat protagonitza en aquest sentit. Una de les més recents comeses ha estat la feliç iniciativa de l'equip de treballar per sol·licitar la creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya per a Marià Ribas i Bertran, el gran mestre de l'arqueologia i la història de la comarca del Maresme. El dia 17 d'octubre de 1995 se li va concedir el guardó.

El Museu Arxiu de Santa Maria és de titularitat parroquial. L'equip actual, que incorpora doctors i llicenciats, professionals i persones d'oficis diversos, hi treballa de manera voluntària i desinteressada. L'any 1991 es constitueix com a associació cultural sense afany de lucre, més que res per aconseguir regularitzar la situació davant de les administracions. Aquesta associació, per conveni subscrit el mateix any amb el rector, té cura de la gestió del patrimoni històric, artístic i cultural de la parròquia i, en conseqüència, de la gestió del museu arxiu. En l'àmbit eclesial català, el model d'aquest museu arxiu parroquial és del tot original. Una colla de laics vinculats més o menys a la parròquia duen la funció cultural de protecció, tractament i difusió del patrimoni de la casa a cotes serioses de professionalitat. Això no és un fenomen corrent.